فصلنامه علمی _ترویجی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره شانزدهم، پاییز ۱۳۹۵- صفحات ۳۶-۷

بررسی مزایا و آثار اجتماعی و اقتصادی اوراق قرض الحسنه[۱]

علی اصغر هادوی نیا[۲]
بهنام عرب بافرانی[۳]

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۱/۲۲ **تاریخ پذیرش:** ۱۳۹۵/۳/۳۰

چکیده

مکتب اقتصادی اسلام با تحریم ربا، قرض‌الحسنه را به عنوان بهترین شیوه جایگزین برای ربا در نظر گرفته است. با توجه به این که اوراق قرض الحسنه صرفا مبتنی بر عقد قرض الحسنه می باشد، لذا تمام مواردی که به عنوان مزایا و آثار اجتماعی و اقتصادی برای قرض الحسنه قابل طرح است، برای اوراق قرض الحسنه نیز قابل طرح می باشد. نتایج پژوهش نشان داد که اوراق قرض الحسنه دربردارنده مزایایی چون: شفافیت و هماهنگی با ماهیت قرض الحسنه، اجتناب از ربا، فقر زدایی، تامین مالی پروژه های کلان و عمومی، قابلیت انعطاف، قدرت نقدینگی، استفاده به عنوان وثیقه، مدیریت ریسک، جنبه بین المللی پیداکردن قرض الحسنه می باشد. همچنین در ادامه مقاله، به بررسی تاثیر اوراق قرض الحسنه بر متغیر های اقتصادی از جمله مصرف، پس انداز، توزیع درآمد، بخش پولی، اشتغال، سرمایه انسانی و هزینه های تولید پرداخته شده است. بنابراین با توجه به مزایا و آثار اجتماعی و اقتصادی عنوان شده، چنانچه اوراق قرض الحسنه به صورت صحیح به کارگرفته شود، نقش قابل توجهی در حل مشکلات اجتماعی و اقتصادی جامعه خواهد داشت.

واژگان کلیدی: قرض‌الحسنه، اوراق قرض‌الحسنه، مزایا، آثار اجتماعی و اقتصادی
طبقه بندی E44, G24, K22:JEL.

---

۱. این مقاله مسخرج از پایان نامه کارشناسی ارشد بهنام عرب بافرانی با عنوان "تحلیل آثار اقتصادی اوراق قرض‌الحسنه" است.

۲. استادیار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی
۳. دانشجوی دکترای علوم اقتصادی دانشگاه آزاد اسلامی اراک (نویسنده مسئول)

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

مقدمه

مکتب اقتصادی اسلام با تحریم ربا، قرض‌الحسنه را به عنوان بهترین شیوه جایگزین برای ربا جهت استفاده از متقاضیانی که توانایی بازپرداخت سود را ندارند در نظر گرفته است که ثروتمندان با در نظر گرفتن پاداش معنوی قرض‌الحسنه داوطلبانه اقدام به انجام آن می‌کنند. در این شیوه امکان در اختیار قرار گرفتن امکانات مالی برای استفاده کنندگان از قرض الحسنه که عمدتاً گروه های کم درآمد جامعه را تشکیل می دهند فراهم می گردد. بنابراین با رواج آن و گسترش اجزاء آن عملاً نابرابری‌های زیاد درآمدی از بین می‌رود. از این رو می توان گفت نظام اقتصادی اسلام قرض‌الحسنه را به عنوان یکی از شیوه‌ها و ابزارهای مؤثر برای کاهش نابرابری توزیع درآمد در نظر گرفته است که با برقراری جریان پول از طبقات ثروتمند به سمت طبقات کم درآمد و ایجاد زمینه تغییر الگوی تولید، افزایش اشتغال و تأمین نیازهای ضروری طبقات مزبور می‌تواند در جهت تثبیت درآمدها بین نیازمندان و عدم تمرکز ثروت نقش فعالی داشته باشد.

از یک سو با توجه به شرایط اقتصادی موجود در کشور که منابع مالی کافی برای تکافوی متقاضیان تسهیلات قرض‌الحسنه وجود ندارد و از سوی دیگر گسترش و تعمیق فرهنگ قرض‌الحسنه در کشور و این که احیای آن امری مهم برای نظام بانکداری اسلامی محسوب می‌شود؛ لذا باید جهت رفع مشکل کمبود نقدینگی چاره ای اندیشید. ابداع ابزارهای نوین تامین مالی اسلامی (صکوک) که بتواند حرکت نظام بانکداری کشور را بیش از پیش به سمت تحقق نظام بانکداری آرمانی که همان بانکداری بدون ربا ست، پیش ببرد، یکی از راهکارهای اساسی به شمار می رود. اوراق قرض‌الحسنه هم از جمله ابزارهای جدید بانکداری اسلامی است که با توجه به اثرات اقتصادی و مزایایی که برای آن قابل طرح است، می تواند در آینده توجهات بسیاری را معطوف به خود نماید.

در این مطالعه که با روش توصیفی-تحلیلی انجام گرفته است، به معرفی و تبیین مزایا و آثار اجتماعی و اقتصادی اوراق قرض‌الحسنه پرداخته می شود. در ادامه، ابتدا به تعریف قرض، قرض‌الحسنه و صکوک می‌پردازیم. سپس ضمن تبیین مفهوم اوراق سازی، پیشینه و ارکان آن به معرفی انواع اوراق موجود می‌پردازیم. در پایان هم مزایا و آثار اجتماعی و اقتصادی اوراق قرض‌الحسنه را مورد بررسی قرار می‌دهیم که این مسئله، پاسخ پرسش اصلی مقاله پیش رو می باشد.

۱- بیان مسئله

برای جذب سپرده‌ها و نقدینگی در اقتصاد نیاز به انگیزه و ابزار برای سپرده‌گذار است. در سیستم بانکداری ربوی بهره ابزاری برای کنترل و جذب سپرده‌گذار است. همچنین به هنگام نیاز به سرمایه‌گذاری در اقتصاد با کاهش نرخ بهره تسهیلات، انگیزه و تقاضا برای وام و سرمایه گذاری افزایش می‌یابد،

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

ولی در سیستم بانکداری بدون ربا فقدان اهرم کافی برای جذب سپرده ها به چشم می خورد. در بانکداری ربوی، نرخ بهره از پیش تعیین شده، صاحبان وجوه را به ویژه در جوامعی که ربا ممنوع نیست، به سوی بانک می‌کشاند. اگر بانک به پول بیشتری نیاز داشته باشد، نرخ بهره ی سپرده‌های بانکی را افزایش می‌دهد و هرگاه احساس کند نیاز به پول کمتری دارد، نرخ بهره سپرده ها را کاهش می‌دهد. در جهت اعطای تسهیلات هرگاه بخواهد تقاضای مردم را افزایش دهد، نرخ بهره وام را کاهش می‌دهد و هرگاه بخواهد تقاضا را کاهش دهد، نرخ بهره وام را افزایش می‌دهد.

در بانکداری بدون ربا، بانک دو نوع وجوه مالی دریافت می کند که یکی قرض الحسنه و دیگری سپرده سرمایه گذاری است. در مورد پس انداز قرض الحسنه مهم ترین انگیزه باید انگیزه معنوی باشد. وجود و قوت این انگیزه در جامعه به روحیه معنوی و نوع دوستی مردم باز می گردد. اگر این روحیه در مردم قوی باشد، رقم پس انداز افزایش می‌یابد و اگر ضعیف باشد، این رقم کاهش می‌یابد. اهرم دیگر جذب پس انداز، جوایز بانکی است ولی این اهرم در بانکداری ربوی نیز وجود دارد. بنابراین بانکداری ربوی از یک اهرم مادی قوی در جذب پس انداز برخوردار است که در بانکداری بدون ربا وجود ندارد. البته اگر در جامعه در زمینه انگیزه های معنوی و مردم دوستی تبلیغ لازم انجام شود، به علاوه برای جبران کاهش ارزش پول در صورت وجود تورم، اقدام اساسی صورت گیرد یا جلوی کاهش ارزش پول گرفته شود تا حدود زیادی این نقص جبران می شود.

این مقاله با بر شمردن مزایا و آثار اجتماعی و اقتصادی، به دنبال معرفی اوراق قرض الحسنه به عنوان ابزار مالی مناسب جهت برانگیختن مردم و جذب سپرده های بیشتر آنان از یک سو و جلب توجه سیاستگذاران اقتصادی جهت به کارگیری این ابزار از سوی دیگر می باشد.

۲- ادبیات موضوع و پیشینه تحقیق

اکبر کمیجانی و علی اصغر هادوی نیا (۱۳۷۷) در مقاله‌ی خود با عنوان "درآمدی بر جایگاه قرض‌الحسنه در اسلام و آثار اقتصادی آن" که به روش توصیفی تحلیلی نوشته شده است، سعی دارند با استفاده از منابع فقهی، روایی و تفسیری، ماهیت قرض‌الحسنه را مورد توجه قرار دهند. آنان همچنین بیان می‌دارند که قرض الحسنه در تامین اجتماعی، کاهش فاصله طبقاتی، مصرف، پس‌انداز و توزیع درآمد نقش بسزایی دارد.

هادوی نیا (۱۳۷۸) در کتابی با عنوان "قرض الحسنه و آثار اقتصادی آن" به بررسی ماهیت قرض، قرض الحسنه و جایگاه قرض الحسنه در اقتصاد اسلامی پرداخته و به معرفی آثار اجتماعی و اقتصادی قرض الحسنه می پردازد. وی آثاری چون اثر قرض بر تامین اجتماعی، مصرف، پس انداز، توزیع درآمد و بخش پولی اقتصاد مورد بحث و بررسی قرار می دهد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

هادوی نیا (۱۳۸۰) در مقاله ای با عنوان "اوراق قرض الحسنه" که به روش توصیفی تحلیلی نو شته شده ا ست، راجع به ساز و کار اجرایی ای سخن گفته ا ست که امر قرض‌الح سنه دادن و قرض‌الحسنه گرفتن را تسهیل می کند.

حبیبیان (۱۳۸۱) در مطالعه ای با عنوان "قرض الحسنه و راهبردهای تو سعه اقتصادی" ضمن تبیین اجمالی نهاد قرض الح سنه و برر سی تاثیر آن بر متغیرهای مهم اقت صادی، با مقای سه مفهوم ر شد و تو سعه و تبیین راهبردهای تو سعه اقت صادی، ن شان می دهد که بین نهاد قرض الح سنه و راهبردهای توزیع مجدد به ویژه راهبرد تامین نیازهای ا ساسی، هماهنگی و سازگاری ویژه ای وجود دارد.

یزدانی (۱۳۹۰) ذیل عنوان "قرض الحسنه و نقش آن در رفع نیازهای اجتماعی و اقتصادی" به تشریح و تاثیر نهاد قرض الحسنه بر متغیرهای مهم اقتصادی پرداخته و بیان می دارد: «از بارزترین آثار مثبت قرض الحسنه بر متغیرهای اقتصادی، اثر آن بر پس انداز می باشد که تامین امنیت اقتصادی را در بر دارد».

در کتب فقهی و حقوقی در موضوعات قرض و دین با استناد به آیات و روایات، موضوع قرض‌الحسنه مورد بحث قرار گرفته است که اغلب به قرض های غیر متمرکز بین افراد توجه دارد، اما در چند دهه اخیر با فعالیت مراکز متعددی که به طور رسمی متولی این امر مقدس شده اند، به نظر می‌رسد که هنوز توجه درخور و شایسته ای به آن نشده است. در سال‌های اخیر برخی با عنایت به اینکه از لحاظ نظری کار شای سته‌ای صورت نگرفته ا ست، جنبه نظری آن را مد نظر قرار داده اند. در مقابل عده‌ای جنبه‌ی نظری آن را به دیگران واگذار کرده و به بررسی واقعیات موجود و تاثیر آن بر متغیر های کلان اقتصادی پرداخته اند. بعضی هم به عنوان تعیین جایگاه قرض‌الحسنه در نظام اقتصادی اسلام و اثرات اقتصادی آن در راستای ایجاد ارتباط بین دو نوع ادبیات موجود تلاش نموده‌اند.

با توجه به تحقیقات انجام شده، تحقیق حاضر از چند جهت با مطالعات قبلی متفاوت است. اولا، برخی از این مقالات یکی از آثار اجتماعی یا اقتصادی قرض الحسنه را مورد بررسی قرار داده اند. ثانیا، تعدادی از مطالعات گذ شته که بدلیل تعدد از ذکر آن ها خودداری گردید، مختصرا در بخ شی از آن ها تنها به اوراق قرض الح سنه ا شاره شده ا ست. ثالثا، تنها مطالعه ای هم که با عنوان "اوراق قرض الحسنه" موجود است، پیرامون سازوکار اجرایی اوراق قرض الحسنه می باشد. رابعا، مطالعاتی هم که به آثار اقتصادی قرض الحسنه پرداخته اند، آثار اقتصادی اوراق قرض الحسنه را به طور خاص مورد توجه قرار نداده اند.

بنابراین پژوهش پیش رو در مقایسه با کارهای انجام شده گذشته، از نوآوری و جامعیت برخوردار است.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

۳- پرسش پژوهش

پژوهش حاضر در پی پاسخگویی به دو پرسش است:

مزایای اوراق قرض الحسنه چیست؟

آثار اجتماعی و اقتصادی اوراق قرض الحسنه چیست؟

۴- مفهوم قرض و قرض الحسنه در لغت و اصطلاح فقهی

قرض، به معنای بریدن و قطع کردن است و مالی را که به دیگری داده می‌شود به شرط بازگرداندن (عین یا بدل آن) قرض می‌خوانند (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ماده قرض).

قرض الحسنه: در قرآن کریم، واژه «حسن» صفت قرض‌الحسنه قرار گرفته است؛ حسن یعنی زیبا و نیکو (قرشی، ۱۳۷۱: ۱۳۵) و قرض نیکو آن است که از مال حلال باشد و آن را با منّت گذاردن و اذیّت، ضایع نکند (طبرسی، ۱۳۷۲: ۶۰۸).

قرض به عنوان یکی از عقود اسلامی در قسمت ابواب معاملات کتب فقهی مطرح است که تعاریف مختلفی برای آن بیان فرموده‌اند که از مجموع آن‌ها چنین استفاده می‌شود که معنای اصطلاحی قرض یعنی مالی را به ملک دیگری در آوردن یا ضامن شدن عوض آن مال و اما عقد قرض دارای دو طرف می‌باشد؛ مقرض یا وام دهنده که قبول از طرف او منعقد می‌گردد و مقترض یا وام گیرنده که ایجاب از طرف او منعقد می‌گردد و لازم نیست به عربی خوانده شود و به فارسی هم کفایت می‌کند و اما الفاظ باید به گونه ای باشد که قصد مقرض و مقترض را برساند و البته علماء معتقدند قرض به صورت معاطاتی نیز واقع می‌شود و صحیح است چنانچه صاحب جواهر فرمودند : «فالظاهر دخول المعاطاه فیه بناء علی دخول‌ها فی غیره بل هوا ولی من البیع و غیره بذلک و السیره فیه اتم» پس ظاهر آن است که معاطات در قرض نیز جاری می‌شود، چنانچه در غیر از عقد قرض هم واقع می‌شود، بلکه معاطاتی واقع شدن عقد قرض نسبت به بیع و غیر از آن اولویت دارد و سیره در مورد معاطاتی واقع شدن تمام است (نجفی، ۱۳۹۴: ۲).

قرض الحسنه در فرهنگ و اصطلاح قرآنی، معنایی جامع دارد که شامل قرض الحسنهٔ فقهی نیز می‌شود، زیرا از منظر قرآن کریم هر کار خیری که انسان برای خدا انجام دهد، قرض الحسنه برای اوست، خواه عبادت اصطلاحی باشد مانند: نماز و روزه یا انفاق مالی یا کارهای خدماتی و عام المنفعه باشد: مانند مسجد و مدرسه سازی، یا جبهه رفتن و جهاد در راه خدا (جوادی آملی، ۱۳۸۵: ۵۸۷).

۵- تشکیلات مرتبط با قرض الحسنه در اقتصاد ایران

کمیته امداد امام خمینی (ره)، بانکداری بدون ربا و صندوق‌های قرض‌الحسنه را می‌توان از جمله‌ی مهم ترین تشکیلات مرتبط با قرض الحسنه دانست.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

کمیته امداد امام خمینی (ره)، نهادی اســـت که وظیفه تجهیز منابع (گردآوری صـــدقات) و تخصیص آن را به موارد معین شناسایی شده بر عهده دارد.

از سوی دیگر بر اساس بند ۸ ماده ۱ و مفاد فصل دوم قانون عملیات بانکی بدون ربا، سیستم بانکی کشور می تواند از مازاد وجوه افراد که همان پس انداز قرض الحسنه است، استفاده کند. هم چنین بانک ها می تواند طبق قانون، حداکثر ۱۰ درصـد از کل تسـهیلات از کل تسـهیلات اعطایی سـالانه خود را در قالب قرض الحسـنه وام دهند. البته باید این نکته ذکر شـود که حجم ریالی آن، نباید از ۱۰ درصد مانده حساب‌های قرض‌الحسنه بیش‌تر باشد. از طرفی هم ۳۰ درصد از سپرده‌های قرض الحسنه به عنوان سپرده قانونی، از سوی بانک مرکزی جذب می شود.

صندوق های قرض الحسنه از عناصر بازار پول و سرمایه اند که اعتبارهای مصرفی را به صورت قرض الحسنه، در اختیار متقاضیان قرار می دهند. صندوق های قرض الحسنه نیز چون نوعی از امور خیریه به شمار می آیند، در گروه تشکیلات غیرتجاری ثبت می شوند. در سال ۱۳۶۷ شورای پول و اعتبار با صدور اعلامیه ای صندوق های قرض الحسنه را جزء موسسات اعتباری غیربانکی قرار داد. در تاریخ ۱۳۶۷/۱۰/۲۴ شورای پول و اعتبار، مقررات مربوط به فعالیت صندوق های قرض الحسنه را در ۲۹ ماده به تصویب رساند (هادوی نیا، ۱۳۸۰: ۹۳-۸۵).

۶- کارمزد

بر اســاس قانون عملیات بانکی بدون ربا، تعیین میزان حداقل و حداکثر کارمزد قرض‌الحســنه به عهده‌ی بانک مرکزی می باشد. این میزان در دستورالعمل موجود بانکداری جمهوری اسلامی ایران، حداقل ۲,۵ درصــد و حداکثر ۴ درصــد اســت. البته این مبلغ نباید از هزینه‌های تجهیز و تخصــیص منابع قرض‌الحسنه تجاوز کند (بیدار، ۱۳۹۱: ۱۰۱).

۶-۱- سازگاری تابعیت کارمزد از مبلغ اسمی وام با قیمت پول

تنها تفاوت فرمول محاسبهٔ کارمزد تسهیلات قرض‌الحسنه در بانکداری بدون ربا با بانکداری ربوی، تغییر نام نرخ بهره در بانکداری ربوی، به نرخ کارمزد در بانکداری بدون رباســت. پر واضــح اســت که چون مردم در بازار برای تعیین کارمزد خودشــان، چنین محاســبه را انجام نمی دهند، لذا این تغییر نام، مشکلی را چاره نخواهد کرد (بیدار، ۱۳۹۱: ۱۰۴).

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

۶-۲- تعیین حداقل کارمزد

در صـــورت دریافت کارمزد حقیقی، ممکن اســـت مبلغ کارمزد، رقم کمی بوده و پایین‌تر از مبلغی با شد که به عنوان حداقل کارمزد در نظر گرفته می شود، در نتیجه تعیین میزان حداقل کارمزد در قانون عملیات بانکی(۲,۵ درصد)، از توجیه منطقی برخوردار نیست (بیدار، ۱۳۹۱: ۱۰۴).

۶-۳- عدم تغییر نرخ کارمزد در شرایط مختلف

از آن جا که نرخ کارمزد قرض الحســنه در نظام بانکی کشــور، در تمامی مکان ها و زمان ها تغییری نمی کند، لذا ارتباطی منطقی میان مبالغ ا ضافی دریافتی و کارمزد حقیقی برقرار نمی با شد (بیدار، ۱۳۹۱: ۱۰۵-۱۰۴).

۷-سپرده ها و مصارف قرض الحسنه در بانکداری بدون ربا

کاهش دائمی ارزش سپرده های بانکی بدلیل وجود تورم و علاقه مندی مردم به کسب سود از طریق سپرده گذاری در حساب های سرمایه گذاری بلند مدت، باعث شده طی سال های ۶۳ تا ۸۲ سهم سپرده‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز از کلّ سپرده‌ها از ۲۵ در صد به تدریج کاهش یافته و طی چند سال اخیر در حدود ۱۰ در صد ثابت بماند. از سویی سهم تسهیلات قرض‌الحسنه از کلّ تسهیلات پرداختی نظام بانکی به‌طور میانگین ۶ درصد بوده است.

با این توضـیحات، روشــن می شــود که نظام بانکی کشــور در طول ســال های مورد بررســی، با احتساب ذخایر قانونی به‌طور میانگین حدود ۶۰ در صد سپرده‌های قرض‌الحسنه را صرف پرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه کرده است. (عرب مازار و کیقبادی، ۱۳۸۵: ۱۳)

البته رونق گرفتن صندوق های قرض الحسنه را می توان دلیل دیگر کاهش سهم سپرده‌های قرض‌الحسنه دانست. بر اساس آمار موجود، این صندوق‌ها ۶۰ درصد ارزش سپرده‌های قرض‌الحسنه در نظام بانکی را طی این سال‌ها تجهیز کرده اند.

در بخش تخصـــیص منابع نیز بانکداری بدون ربا، علاوه بر عقودی که جهت ســـودآوری به‌کار می‌گیرد، مبالغی از این وجوه را نیز در قالب قرض‌الحسنه به متقاضیان اختصاص می دهد.

طبق ماده ۱۶ آیین‌نامه فصـل سـوم قانون عملیات بانکی بدون ربا، تسـهیلات قرض‌الحسـنه در موارد ذیل پرداخت می‌شود:

أ. تأمین وســـایل و ابزار و ســـایر امکانات لازم برای ایجاد کار جهت کســـانی که فاقد این‌گونه امکانات هستند در شکل تعاونی؛

ب. کمک به امر افزایش تولید با تأکید بر تولیدات کشاورزی، دامی و صنعتی؛

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

ج. رفع نیازهای ضرور.

اعطای قرض‌الحسنه در خصوص بند أ، طبق ماده ۲ دستورالعمل اجرایی، به شرکت‌های تعاونی تولیدی و خدماتی به منظور ایجاد کار اختصاص می‌یابد.

اعطای قرض‌الحسنه مذکور در بند ب، به کارگاه‌ها و واحدهای تولیدی متعلق به اشخاص حقیقی و حقوقی به منظور کمک به افزایش تولید، در موارد ذیل، اختصاص می‌یابد:

۱- جلوگیری از توقف کارگاه‌ها و واحدهای تولیدی موجود؛

۲- راه‌اندازی کارگاه‌ها و واحدهای تولیدی راکد؛

۳- توسعه کارگاه‌ها و واحدهای تولیدی کوچک در شهرهای کوچک و روستاها؛

۴- یجاد کارگاه‌ها و واحدهای تولیدی کوچک در شهرهای کوچک و روستاها؛

۵- در مواردی که تأمین نیاز کارگاه یا واحد تولیدی از طریق سایر تسهیلات امکان‌پذیر نیست؛

۶- ایجاد تسهیلات برای اشخاصی که در بخش کشاورزی به فعالیت اشتغال دارند و به‌علت بروز عوامل نامساعد طبیعی نظیر سیل، زلزله، یخبندان، گرما، آفات نباتی و سایر موارد اضطراری مشابه، دچار زیان شده باشند. شایان ذکر است که در این بخش، واحدهای تولیدی کشاورزی و صنعتی در اولویت قرار دارند.

اعطای قرض‌الحسنه، در خصوص بند ج، «رفع نیازهای ضرور اشخاص حقیقی»، موارد ذیل را متضمن است:

۱- هزینه‌های ازدواج؛

۲- تهیه جهیزیه؛

۳- درمان بیماری؛

۴- تعمیر و تأمین مسکن؛

۵- کمک هزینه تحصیلی؛

۶- کمک برای ایجاد مسکن در روستا؛

۷- رفع نیازهای متفرقه.

آیا منابع قرض الحسنه بانکها صرف پرداخت قرض الحسنه میشود؟

طبق مادۀ ۲ دستورالعمل اجرایی قرض‌الحسنۀ اعطایی قانون بانک‌داری بدون ربا، اشخاص مجاز به دریافت قرض‌الحسنه تصریح شده‌اند که بندهای «الف» و «ب» با هدف کمک به تولید و اشتغال و بند «ج» با هدف رفع احتیاجات ضروری اشخاص حقیقی مانند ازدواج، بیماری، تعمیر مسکن و تحصیلات، این اجازه را به بانک‌ها می‌دهد. در تبصرۀ ۲ مادۀ ۵ همین دستورالعمل، تصریح شده است «قرض‌الحسنۀ اعطایی بانک‌ها در مورد موضوع بند «ج» مادۀ ۲ نباید از ۲۵٪ کل تسهیلات

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

قرض‌الحسنه تجاوز کند.» بر این اساس باید بیش از ۷۵٪ از کل تسهیلات قرض‌الحسنه برای امور اشتغال و تولید اعطا شود. در بند ۲ اصل ۴۳ قانون اساسی آمده است: «شرایط و امکانات کار برای همه به منظور رسیدن به اشتغال کامل و قرار دادن وسایل کار در اختیار همهٔ کسانی که قادر به کارند ولی وسایل کار ندارند، در شکل تعاونی، از راه وام بدون بهره یا هر راه مشروع دیگر که نه به تمرکز و تداول ثروت در دست افراد و گروه‌های خاص منتهی شود و نه دولت را به صورت یک کارفرمای بزرگ مطلق درآورد، باید تأمین شود.» در این بند نیز هدف از اعطای قرض‌الحسنه کمک به تولید و اشتغال بیان شده است.

آمارهای بانک مرکزی در پایان شهریور ماه ۱۳۸۹، منابع قرض‌الحسنهٔ بانک‌ها را برابر با ۱۹۷،۲۶۰ و مصارف آنها را برابر با ۱۰۳،۶۲۷ میلیارد ریال نشان می‌دهد. در این آمارها، چگونگی تخصیص منابع نشان داده نشده و مشخص نیست که در این زمینه مادهٔ ۲ دستورالعمل اجرایی قرض‌الحسنهٔ بانک‌ها تحقق یافته باشد.

نمودار ذیل منابع قابل وام‌دهی و مصارف قرض‌الحسنه بانکی را از سال ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۹ نشان می‌دهد.

بر اساس این نمودار، مشخص است کل سپردهٔ قرض‌الحسنه، قابل استفاده برای تسهیلات نیست و لازم است سپردهٔ قانونی (بر اساس نرخ ذخیره قانونی ۱۰ درصد) و ذخیرهٔ نقدینگی (بر اساس نرخ ذخیره نقدینگی ۱۰ درصد) برای آن در نظر گرفته شوند.

نمودار ۱. منابع و مصارف قرض‌الحسنه

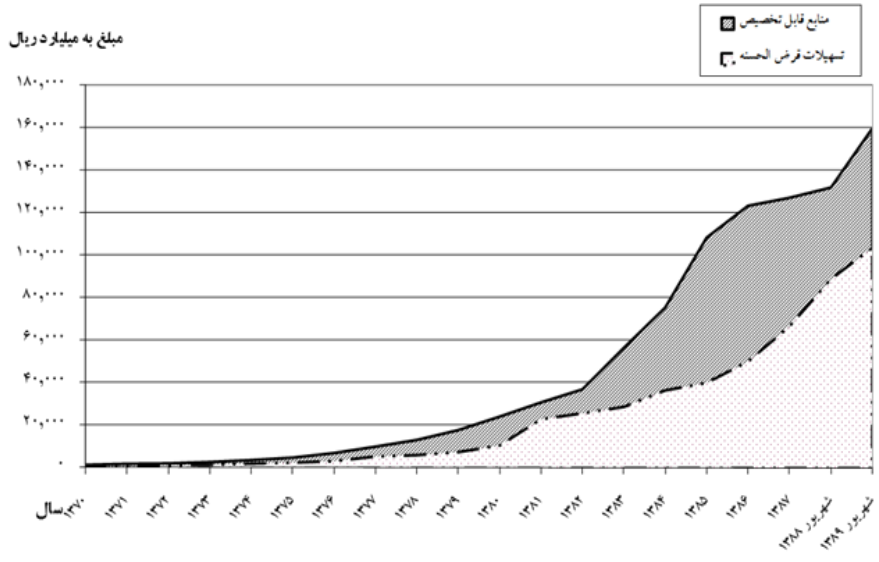

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

هم چنین نمودار زیر، درصد وام‌دهی قرض‌الحسنه از منابع قرض‌الحسنه را نشان می‌دهد.

نمودار ۲. درصد تسهیلات

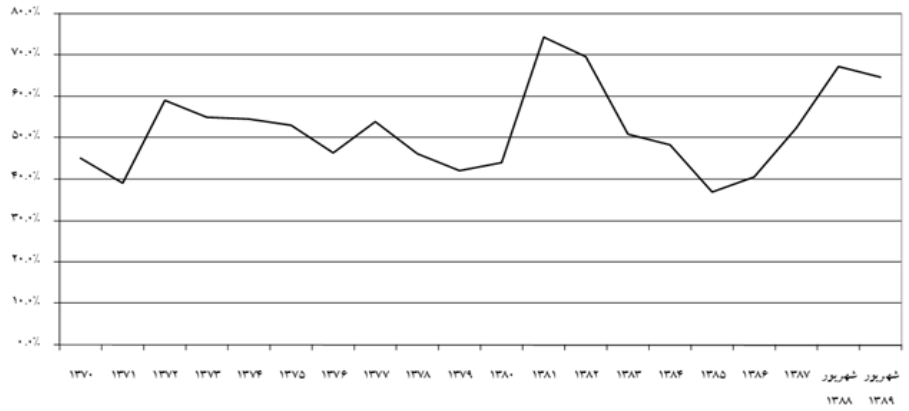

همانطور که از نمودار فوق مشخص است، بانک‌ها طی ۲۰ سال گذشته به‌طور متوسط در حدود ۵۵٪ از منابع قرض‌الحسنهٔ خود را صرف تسهیلات قرض‌الحسنه کرده‌اند. همچنین چگونگی تخصیص این منابع نیز مشخص نیست و به‌نظر نمی‌رسد تبصرهٔ ۲ مادهٔ ۵ دستورالعمل رعایت شده باشد (محقق نیا، ۱۳۸۸: ۱۶۲-۱۴۱).

۷-۱- وضعیت سپرده قرض الحسنه در بانکداری بدون ربا

سهم سپرده های قرض الحسنه پس انداز و دیداری از مجموع سپرده های نظام بانکی به ترتیب از ۲۵,۲۹ درصد و ۴۲,۳۹ درصد در سال ۶۳ به ۷,۸۱ درصد و ۱۸,۷۳ درصد در سال ۹۰ کاهش یافته ا ست؛ این در حالی ا ست که سهم سپرده های سرمایه گذاری مدت دار از کل سپرده های نظام بانکی از ۲۶,۰۵ در صد در سال ۶۳ به ۷۰,۶۵ در صد در سال ۹۰ افزایش یافته ا ست. بدین ترتیب می توان گفت که نظام بانکی در آغاز اجرای قانون عملیات بانکداری بدون ربا توانایی جذابیت سازی برای مشتریان را دا شته و در جذب سپرده های قرض الحسنه نقش موثری ایفا نموده ا ست، اما در حفظ این روند، با مشکل مواجه بوده است. این موضوع را می توان عدم موفقیت و ضعف نظام بانکی در تجهیز سپرده های قرض الحسنه تلقی کرد. کاهش مستمر ارزش سپرده های بانکی ناشی از تورم، افزایش کمی صندوقهای قرض الحسنه و همچنین علاقه مندی مردم به سپرده گذاری در حساب های سرمایه گذاری مدت دار جهت سودآوری را می توان از علل کاهش سهم سپرده های قرض الحسنه و افزایش سهم سپرده های سرمایه گذاری مدت دار برشمرد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

این نکته نیز نباید فراموش شـود که این عدم موفقیت عنوان شـده توسـط تعدادی از مدیران بانکی را نباید ناشی از عدم اعتقاد یا استقبال مردم از سپرده های قرض الحسنه دانست؛ چراکه اولا سـهم این سـپرده ها در سـال شـروع این قانون بسـیار قابل ملاحظه بوده و عملکرد نامناسـب نظام بانکی، به تدریج موجب خروج سپرده های مردم از این بخش شده است. موضوعی که برای مردم قابل پذیرش نیسـت، آن اسـت که بانکها سـپرده هایی را که مردم به صـورت قرض الحسـنه به آنها واگذار می کنند، جهت انتفاع، توسط نظام بانکی در قالب تسهیلات سودآور به متقاضیان داده شود؛ افزون بر آن، مشکلات موجود در مسیر ارائه تسهیلات قرض الحسنه برای مردم عیان است و برای پرداخت کمترین تسهیلات قرض الحسنه، بالاترین میزان وثیقه و ضمانت توسط بانک درخواست می شـود و نیازمندان بسـیاری که جهت تأمین نیازهای ضـروری خود به تسـهیلات قرض الحسـنه احتیاج دارند با جواب منفی بانکها مواجه می شوند. این عملکرد بانکها در بخش تجهیز و تخصیص منابع قرض الحسنه برای مردم قابل قبول نیست. همچنین، نظام بانکی می بایست علاوه بر تخصیص همه سـپرده های قرض الحسـنه در قالب عقد قرض الحسـنه به نیازمندان، خود نیز در این امر خیر مشـارکت کند و بخشـی از منابع آزاد خود را، را بصـورت قرض الحسـنه به نیازمندان پرداخت کند (محقق نیا، ۱۳۸۸: ۱۶۲-۱۴۱).

۷-۲- وضعیت تسهیلات قرض الحسنه

طی سال های ۶۳ تا ۸۸ بطور میانگین۹,۵۹ در صد منابع بانکها و موسسات اعتباری غیر بانکی با قرارداد قرض الحسـنه پس انداز تجهیز شـده اسـت در حالی که بطور میانگین ۵,۸ درصـد از کل تسهیلات پرداختی به تسهیلات قرض الحسنه اختصاص یافته است. یعنی نظام بانکی تعادل را در این زمینه برقرار نکرده است.

علاوه بر این، در سالهای۸۱، ۸۲، ۸۸، ۸۹ و ۹۰ بیش از نیمی از منابع قرض الحسنه به صورت تسهیلات قرض الحسنه به مردم اعطا شده است. این در حالی است که در سالهای دیگر کمتر از نیمی از منابع قرض الحسنه، به اعطای تسهیلات اختصاص یافته است.

همچنین اگر میانگین نسـبت تسـهیلات قرض الحسـنه به سـپرده قرض الحسـنه را طی دوره بررسی، محاسبه نمائیم، مشاهده می شود که بطور میانگین نظام بانکی حدود ۴۰,۹ درصد از منابع سپرده های قرض الحسنه را به صورت تسهیلات قرض الحسنه اعطا کرده و الباقی آن را در جهت انتفاع بیشتر بکار برده است (محقق نیا، ۱۳۸۸: ۱۶۲-۱۴۱).

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

۸- مفهوم صکوک

صک (جمع آن صکوک) به معنای سند و سفتجه (سفته) و معرب واژه چک در فارسی است. اعراب این واژه را توسعه دادند و آن را بر کلیه انواع حوالجات و تعهدات به کار بردند. سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی اقدام به معرفی چهارده نوع صکوک نموده و استاندارد شرعی هفدهم سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی، صکوک را این گونه تعریف می کند: گواهی هایی با ارزش اسمی یکسان که پس از اتمام عملیات پذیره نویسی نشان دهنده پرداخت مبلغ اسمی توسط خریدار به ناشر است و دارنده ی آن، مالک یک یا مجموعه ای از دارایی ها، منافع حاصل از دارایی یا ذینفع یک پروژه و یا یک فعالیت سرمایه گذاری خاص می شود (پهلوان و رضوی، ۱۳۶۸: ۲۰).

لازم به توضیح است که واژه صک (جمع آن صکوک) معرب چک در زبان پارسی است که بعدها واژه چک از زبان فارسی به زبان‌های فرانسه و انگلیسی انتقال یافته و هم اکنون به صورت بین‌المللی کاربرد دارد. بنابراین شایسته است به منظور پاسداشت این موضوع از واژه صکوک در زبان فارسی استفاده نشود. در این راستا در قوانین مربوط به بازار سرمایه واژه اوراق به عنوان جایگزین صکوک معرفی شده است (فرجی و واشقانی فراهانی، ۱۳۹۰: ۴).

۸-۱-انواع اوراق و اوراق قرض الحسنه

در بین صکوک تنها استفاده از صکوک اجاره، سلم و استصناع و تا اندازه ای صکوک مشارکت، مرابحه و مضاربه رایج است. این صکوک به جز عقد سلم، استصناع و مرابحه و در برخی موارد خاص، عقود مزارعه و مساقات که دارندگان صکوک صاحب زمین نیستند، از لحاظ مبادله در بازار ثانویه مورد قبول موازین شریعت اند (گلستانی، ۱۳۸۹: ۴۳).

ابزارهای مالی اسلامی به سه گروه عمده تقسیم می شوند که عبارتند از:

الف) ابزارهای مالی غیر انتفاعی که بر اساس قراردادهای وقف و قرض الحسنه طراحی شده اند (اوراق قرض الحسنه).

ب) ابزارهای مالی انتفاعی با نرخ سود معین که بر اساس عقد مبادله ای طراحی شده اند اوراق مرابحه، منفعت، اجاره، استصناع (سفارش ساخت)

ج) ابزارهای مالی انتفاعی با نرخ های سود انتظاری که بر اساس عقود مشارکتی طراحی شده‌اند (اوراق مشارکت، مضاربه و مساقات) (موسویان، ۱۳۸۶: ۳۴۶-۳۴۵).

اوراق قرض الحسنه در واقع اوراق بهاداری هستند که بر اساس عقد قرض الحسنه بدون بهره و در انواع با جایزه و بدون جایزه و در زمینه‌های ازدواج، اشتغال، درمان و تحصیل و ... منتشر می شوند و به

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

موجب آن، بانک موظف است در صورت درخواست مشتری مبنی بر دریافت اصل اوراق، معادل ارزش اسمی اوراق را به صورت عندالمطالبه به دارندگان آن ها بپردازد (موسویان، ۱۳۸۶: ۳۵۰-۳۴۸).

۸-۲-ارکان انتشار اوراق

در فرایند انتشار اوراق، این ارکان وجود دارند:

أ. بانی: هر شخص حقوقی است که انتشار اوراق برای تامین مالی وی انجام می‌شود.

ب. ناشر (واسط): شخصیت حقوقی است که با اخذ مجوز از مراجع ذی صلاح به انتشار اوراق معین اقدام می‌نماید فعالیت وی باید صرفا محدود به انجام عملیات مزبور و سرمایه‌گذاری‌های با آن مجاز و مطمئن باشد.

ج. سرمایه گذاران (دارندگان اوراق): اشخاص حقوقی با حقیقی هستند که بانی را تامین مالی کرده و از مالکیت اوراق منتشره را برخوردار هستند.

د. امین: شخص حقوقی است که با اخذ مجوز از سازمان بورس، بانک مرکزی یا نهادهای ذی‌صلاح، بر کل روند انتشار اوراق بهادار نظارت کامل داشته، نگهداری کلیه اسناد، قراردادها و وثایق زیر نظر او انجام گرفته و با اجازه وی کلیه نقل و انتقالات مالی صورت می گیرد و بدین ترتیب او حافظ منافع سرمایه گذاران است.

ه. عامل: شخص حقوقی است که واسط بین ناشر و سرمایه گذاران بوده و وظیفه او اخذ وجوه از سرمایه گذاران و پرداخت اصل و سود اوراق در سررسیدهای معین طبق قرارداد عاملیت است.

و. ضامن: شخص حقوقی است که تعهد و تضمین بازپرداخت اصل و سود اوراق در سررسیدهای معین را بر عهده دارد.

ز. حسابرس: این شخص، منتخب امین از میان موسسات حسابرسی معتمد، بوده و تحت نظر او فعالیت می کند.

ح. موسسه اعتبار سنجی: شرکتی است که با دریافت مجوز از سازمان بورس به تعیین رتبه اعتباری اوراق و اعتبار سنجی بانی و واسط مبادرت می ورزد.

ط. بازارگردان: کارگزار معامله گر یا شرکت تامین سرمایه ای است که با دریافت مجوز لازم با تعهد به افزایش نقد شوندگی و تنظیم عرضه و تقاضای اوراق و محدود کردن دامنه نوسانات قیمت آن، اقدام به داد و ستد اوراق می کند.

ی. ناظر: سازمان بورس و اوراق بهادار، بانک مرکزی یا مرجع ذی صلاح دیگری که صدور اوراق به صورت عمومی با اخذ مجوز از آن امکان پذیر است.

مطالبات رهنی قابل تبدیل به اوراق بهادار: مطالبات بلند مدت و دارای وثیقه رهنی که از جریان وجوه نقد آتی برخوردار بوده و آن گروه از مطالبات ناشی از اعطای تسهیلات فروش اقساطی و اجاره

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

به شرط تملیک را شامل می شود که دست کم دارای دو سال سابقه بوده و نیز پنج سال مهلت تا انقضای قرارداد در زمان واگذاری داشته باشد (فرجی و واشقانی فراهانی، ۱۳۹۰: ۵).

۹- مزایای اوراق قرض الحسنه

پیش از بررسی مزایای اوراق قرض الحسنه لازم است بیان شود که برخی از این مزایا (چهار مورد اول) در مقام مقایسه اوراق قرض الحسنه با سایر اوراق و برخی دیگر از این مزایا (موارد پنجم تا دوازدهم) در مقام مقایسه اوراق قرض الحسنه با سپرده های قرض الحسنه می باشد.

۹-۱- شفافیت و هماهنگی با ماهیت قرض الحسنه

با توجه به اینکه برخی از مخاطبان اصلی اوراق قرض الحسنه را عموم مردم تشکیل می دهند که ممکن است خرید اوراق توسط آن ها منوط به درک آن ها از ماهیت این اوراق و از طرفی روال خرید آن باشد؛ لذا این مسئله حائز اهمیت است که اوراقی طراحی شود تا از لحاظ شکل و ماهیت و سایر مولفه ها، بسیار ساده و روان باشد.

اوراق قرض الحسنه دارای ماهیتی ساده و روان و در اشکال مشابهی چون قبض های آب و برق در جامعه‌ی کنونی به کار گرفته می‌شود. از طرف دیگر، استفاده از ابزارهایی همچون جایزه و هرگونه زیاده‌ی دیگری که با ماهیت قرض الحسنه ناسازگار است، وجود ندارد (هادوی نیا، ۱۳۸۰: ۱۰۱).

۹-۲- اجتناب از ربا

از جمله مواردی که می تواند عموم مردم و خصوصا متدینین را راجع به ارتباط با نظام بانکداری رایج در کشور مردد کند، شبهه ربوی بودن برخی از ابزارهای آن است.

یکی از خصوصیات کلی و مهم یک ابزار پولی در نظام اقتصادی اسلام آن است که از تحقق هرگونه ربا اجتناب شود. با توجه به این که اوراق مذکور فاقد بهره اسمی بوده و هیچ گونه زیاده ای در جریان انتقال وجوه نیست، می توان اطمینان داشت که فعالیت این سیستم از هرگونه ربایی منزه است (هادوی نیا، ۱۳۸۰: ۱۰۳).

۹-۳- فقر زدایی

سیاست های فقرزدایی دولت معمولا با دو مشکل اساسی تحمل بودجه و نبود اطلاعات کافی و شفاف نسبت به نیاز و نیازمندان واقعی مواجه است. دولت می تواند قرض الحسنه را به عنوان یک ابزار فقرزدایی در نظر گرفته و در تخصیص وجوه و هدایت صحیح آن با توجه به سیاست های کلان

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

خود (اشـــتغال زایی، تامین نیازهای اســـاســـی و ...) با ســـایر نهادهای مرتبط همچون کمیته امداد همکاری ثمربخشی داشته باشد. وجود اطلاعات شفاف و تامین وجوه از مازاد درآمد بخش خصوصی، این دو مشکل را برطرف می نماید. علاوه بر این، در صورت صلاحدید، دولت می تواند با خرید اوراق قرض الحسنه قسمتی از درآمد خود را برای فقرزدایی اختصاص دهد (هادوی نیا، ۱۳۸۰: ۱۰۳).

۹-۴-تامین مالی پروژه های کلان و عمومی (ترجیحا طرح های عام المنفعه)

باتوجه به مشکل کمبود منابع قرض الحسنه، چنانچه متقاضیان که دارای نیت خیر هم می باشند، بدانند که از محل منابع حاصل از اوراق قرض الحسنه صرفا یا غالبا جهت تامین پروژه های کلان و عمرانی خیر استفاده می شود، رغبت بیشتری به خرید این اوراق جهت مشارکت نظام مند در تامین مالی این پروژه ها پیدا خواهند کرد و این موجب افزایش منابع قرض الحسنه خواهد شد.

۹-۵-قابلیت انعطاف اوراق قرض الحسنه

انعطاف اوراق قرض الحسنه از جهت مبلغ، مدت، با نام و بی نام بودن، تاثیر زیادی در کارآیی آن ها دارد؛ زیرا می توان از کمترین وجوه افراد که به صـورت راکد نگهداری می شـود، در کمترین زمانی که به امر قرض الحســنه اختصــاص می یابد، اســتفاده کامل برد. این انعطاف به نهادهای مجری این امکان را می دهد با توجه به طبقه بندی نیازمندان، وجوه را با اقساط کوتاه مدت و بلند مدت توزیع نماید. هم چنین انعطاف بالای اوراق قرض الحسنه، امکان کنترل وجوه و سیاست‌گذاری‌های کلان را برای دولت فراهم می‌کند (هادوی نیا، ۱۳۸۰: ۱۰۱).

۹-۶-قدرت نقدینگی اوراق قرض الحسنه

تضمین بازپرداخت اوراق در سررسید معین و قابلیت انتقال آن ها به شخص ثالث، قبل از سررسید، قدرت نقدینگی بالایی برای اوراق قرض الحسنه پدید می آورد، به طوری که صاحبان اوراق می‌توانند در مواقع نیاز، آن ها را به دیگران بفروشـــند یا به عنوان دین مدت دار بپردازند (هادوی نیا، ۱۳۸۰: ۱۰۲).

۹-۷-استفاده از اوراق قرض الحسنه به عنوان وثیقه

ممکن است خیرینی که به خرید اوراق قرض الحسنه اقدام می کنند، از تولیدکنندگان اقتصادی که گاه از مشتریان بانک ها نیز هستند، باشند. در این صورت اگر به تسهیلات بانکی نیاز پیدا کردند می‌توانند در

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

مقابل اعطای تسهیلات، از اوراق قرض الحسنه به عنوان وثیقه ی معتبر استفاده کنند (هادوی نیا، ۱۳۸۰: ۱۰۳).

۹-۸-مدیریت ریسک

در صورت انتشار اوراق، بانک ها تمام یا بخشی از ریسک های موجود در فرآیند اعطای تسهیلات را به افراد دیگری (واسط و سرمایه گذاران) منتقل می کنند (فرجی و واشقانی فراهانی، ۱۳۹۰: ۱۰).

ریسک ناشی از امکان سوخت وام های اعطا شده، مهم ترین چالش در عرصه ی قرض الحسنه می‌باشد. ابزارهایی در برخی از الگوهای مذکور (مانند الگوی هادوی نیا) در نظر گرفته شده است که با استفاده بهینه از آن ها می توان ریسک را به حداقل ممکن رساند:

۱- کمیته امداد هنگام تخصیص وجوه، علاوه بر اخذ وثیقه از هیئت امنای صندوق‌های قرض‌الحسنه باید میزان سرمایه اولیه و کارکرد صندوق ها را در اعطای قرض الحسنه در نظر بگیرد.

۲- مطابق روال مرسوم، صندوق ها نیز هنگام اعطای وام، از وام گیرنده وثیقه اخذ می نمایند. این روند در طرح مزبور مطابق صلاحدید و دستورالعمل کمیته امداد قابل اجرا می باشد.

۳- با توجه به ارتباط مستقیم وام گیرنده با صندوق های محلی و نیز فرهنگ حاکم در قرض‌الحسنه، ضمانت معنوی در بازپرداخت وجوه قابل پیش بینی است. هم اکنون نیز طبق اظهارات صندوق ها، سوخت وام به ندرت مشاهده می شود.

۴- اگر صندوق با انجام تحقیقات لازم مشاهده کند وام گیرنده توان بازپرداخت وام را ندارد، بعد از تایید، کمیته از طریق وجوهی که برای صدقات در نظر گرفته، مبلغ مزبور را جبران می نماید.

در هر صورت کیفیت به کارگیری هریک از ابزارهای فوق برای کمیته امداد قابل برنامه‌ریزی، کنترل و هدایت می باشد (هادوی نیا، ۱۳۸۰: ۹۹).

۹-۹-پیدا کردن جنبه بین المللی قرض الحسنه

اوراق سازی قرض الحسنه موجب می شود که نهاد قرض الحسنه، جنبه ی بین المللی پیدا کرده و علاقه مندان به قرض الحسنه بتوانند در تمام نقاط دنیا از طریق بورس اوراق بهادار، این اوراق را خریداری نمایند.

۹-۱۰-کمک به ترویج قرض الحسنه

از آنجا که تشخیص نیازمند واقعی جهت اعطای قرض الحسنه به او برای مردم، کار راحتی نبوده و عده ای به این دلیل از دادن قرض الحسنه امتناع می ورزند و عده ای هم مناسب ترین روش برای کمک مالی خود به نیازمندان را نمی دانند؛ لذا نهاد اوراق قرض الحسنه با نظام مندی و کارآیی

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

مناســـبی که در امر تجهیز و تخصـــیص منابع دارد، می تواند زمینه ی جلب اعتماد مردم را فراهم آورده و این خود از موجبات ترویج قرض الحسنه می- باشد.

۹-۱۱-تسریع در جمع آوری وجوه

چنانچه اوراق قرض الحسنه در یک چارچوب ساده و روان قابل عرضه باشد، امید است اوراق سازی قرض الحسنه موجب تسریع در جمع آوری منابع قرض الحسنه شود و این به معنای افزایش سرعت پاسخگویی به تقاضای متقاضیان دریافت منابع و شاید در مواردی سرعت در رفع نیازهای اساسی آنان باشد که این مهم، خود به عنوان عامل پیشگیری در بروز بسیاری از مخاطرات اجتماعی قابل توجه خواهد بود.

۹-۱۲-تجمیع وجوه

از آنجا که می توان اوراق قرض الحســنه را در مبالغ متنوع منتشــر کرد، لذا می توان امیدوار بود که افراد مختلف با تمایلات متفاوت بتوانند به میزان دلخواه در این امر خیر مشـــارکت کنند و بنابراین اوراق سازی قرض الحسنه موجب تجمیع منابع قرض الحسنه خواهد شد.

۱۰-آثار اجتماعی و اقتصادی قرض الحسنه

با توجه به این که اوراق قرض الحسنه صرفا مبتنی بر عقد قرض الحسنه می باشد، لذا تمام مواردی که به عنوان آثار اجتماعی و اقتصادی برای قرض الحسنه قابل طرح است، برای اوراق قرض الحسنه نیز قابل طرح می- باشد.

۱۰-۱-تامین اجتماعی

تامین اجتماعی، پدید آوردن زمینه هایی اســـت که برطرف کننده نیازهای مادی و معنوی افراد جامعه باشد. تامین اجتماعی برخاسته از ذات نظام سرمایه داری نمی باشد و با اصل مداخله دولت در بازار منافات دارد. اما برای مقابله با بحران ها، لزوم اســـتفاده از آن مطرح شـــده اســـت. در واقع استفاده از آن زاییده سیر تحول نظام سرمایه داری رقابتی به نظام سرمایه داری مقرراتی است. اما در نظام اقتصادی اسلام که بر اساس تعاون بنا می‌شود، تامین اجتماعی از ذات نظام نشات می‌گیرد. این امر در قالب دو روش کفالت همگانی که مسئولیت متقابل افراد جامعه نسبت به تامین نیاز های حیاتی همدیگر می باشد و مسئولیت دولت در تهیه سطح معیشت مناسب با زندگی افراد جامعه یعنی ســـطحی فراتر از نیازهای ضـــروری شـــکل می‌گیرد. از آن جا که یکی از ارکان قرض‌الحســـنه

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

ضروری بودن مورد آن می باشد، لذا یکی از آثار این نهاد، ایجاد امنیت اقتصادی است. در واقع افراد اجتماع مطمئن هستند که در صورت وقوع حوادثی که منجر به ضروری شدن بعضی نیازها برای آن‌ها گردد، نهاد قرض تامین کننده نیازهای آنان می باشد (کمیجانی و هادوی نیا، ۱۳۷۷: ۲۳۹-۲۳۸).

۱۰-۲-کاهش فاصله طبقاتی

نهاد قرض می تواند جریان پول را از بین طبقات ثروتمند به سمت طبقات کم درآمد سوق داده و در جهت تثبیت در بین آن ها و عدم تمرکز ثروت، نقش فعالی دا شته با شد. قرض الحسنه به افراد این امکان را می دهد که پس اندازهای کوچک خود را به صورت کارآیی در جهت رفع نیازهای اساسی خود به کار گیرند. به همین سبب، با اتخاذ چنین شیوه ای طبقات کم درآمد امکان استفاده بیشتر از امکانات موجود را پیدا می کنند و فاصله بین فقیر و غنی کاسته می شود. بنابراین، نهاد مزبور از این جهت در رفع فقر نسبی موثر است. در نهاد قرض با توجه به اینکه ثروتمندان اقدام به قرض دادن می کنند، لذا رفع فاصله طبقاتی از دو جهت صورت می گیرد:

۱- با این اقدام امکان تصرف اغنیا کم شده و در نتیجه از روند تشدید فاصله طبقاتی کاسته می‌شود.

۲- با استفاده وجوه، در ایجاد امکانات برای طبقات کم درآمد در واقع از مقدار فاصله طبقاتی موجود نیز کاسته می شود (کمیجانی و هادوی نیا، ۱۳۷۷: ۲۴۰-۲۳۹).

۱۰-۳-اثر قرض الحسنه بر مصرف

مازاد تقاضا برای کالاهای اساسی، از قبیل غذا، سوخت، پوشاک و مسکن، معمولاً به عنوان یکی از پیامدهای عمده توزیع مجدد سریع درآمدها در نظر گرفته می‌شوند (گریفین و مک کنلی، ۱۳۷۷: ۲۳). این مسأله می‌تواند در مورد قرض‌الحسنه نیز رخ دهد. چنانچه مبلغ پرداخت شده به قرض گیرنده در جهت تأمین کالاهای مصرفی وی هزینه گردد باعث افزایش تقاضا می‌گردد؛ زیرا این احتمال وجود دارد که قرض دهندگان در صورت عدم پرداخت قرض، کم‌تر به مصرف مبلغ قرض اقدام کنند و بیش‌تر به پس‌انداز مبلغ مزبور بپردازند. اما از آن جا که قسمت اعظم نیازهای مصرفی نیازمندان را کالاهای ضروری تشکیل می‌دهند، می‌توان انتظار داشت که افزایش تقاضا بیش از همه در کالاهای ضروری دیده شود. بنابراین از این که ممکن است کمک‌های قرض‌الحسنه در کوتاه مدت موجب افزایش قیمت‌ها گردد باید هراسان بود. البته میزان اولیه این تقاضای اضافی بسته به میزان ترکیب تقاضاست که بر اثر ترکیب درآمدها صورت گرفته است. به این معنی که برای هر میزان توزیع درآمد معین، مازاد تقاضا برای کالاهای اساسی با توجه به تفاضل میل نهایی به مصرف

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

کســـانی که از توزیع مجدد ســـود برده‌اند و کســـانی که از این امر زیان دیده‌اند تغییر خواهد کرد (گریفین و مک کنلی، ۱۳۷۷: ۲۴).

ادامه نتایج حاصل از گسترش قرض‌الحسنه علاوه بر این که باعث تثبیت تقاضا می‌گردد انگیزه‌ها برای ســـرمایه‌گذاری بیش‌تر در تولید کالاهای ضـــروری را افزایش می‌دهد (راهب، ۱۳۷۷: ۱۸۶) و حتی به دلیل کاهش تقاضای کالاهای لوکس، بسیاری از منابع تولید کالاهای مزبور به سوی تولید کالاهای ضروری سوق داده می‌شود.

آثار القایی افزایش تقاضا برای کالاهای ضروری و هم‌چنین کاهش تقاضای کالاهای لوکس نتایج زیر را در بر دارد:

۱- با توجه به این‌که کالاهای ضـــروری در مقایســـه با کالاهای لوکس از نســـبت کاربری بیش‌تری برخوردارند و برخلاف کالاهای لوکس که بیش‌تر وارداتی هستند، عمدتاً در داخل کشور تولید می شوند؛ می‌توان انتظار داشت با افزایش تولید این کالاها، اشتغال به میزان قابل توجهی افزایش یابد.

۲- با ادامه این روند الگوی تولید کشور متناسب با نیازهای کشور جهت پیدا می‌کند (هادوی‌نیا، ۱۳۸۲: ۱۴۶).

۳- بخشـــی از درآمدهای ارزی کشـــور که صـــرف واردات کالاهای لوکس می‌شـــد، صـــرفه جویی می‌شود و تراز پرداخت‌ها بهبود خواهد یافت.

در چنین شرایطی تغیر الگوی تولید آثار ثانویه‌ای خواهد داشت که در جهت برابر سازی توزیع درآمد عوامل تولید و تقویت آثار اولیه انتقال درآمد به وسیله قرض‌الحسنه، عمل خواهد کرد.

۱۰-۴-اثر قرض الحسنه بر پس انداز

پس انداز را می توان به تاخیر مصـــرف از حال به آینده تعریف کرد. پس انداز می تواند به صـــورت قراردادی یا تعهدی (مانند اقســـاط بیمه عمر)؛ افزایش دارایی های نقدی (مانند ســـپرده گذاری در بانک ها)؛ سرمایه گذاری مستقیم در لوازم کسب و کار و تسویه تعهدات یا پرداخت دیون صورت گیرد. برای بررسی جایگاه پس انداز در رفتار افراد باید اشاره ای به نقش پیش بینی ها بشود. پیش بینی، به بررسی وضع آینده در حال اطلاق می شود. کینز تعادل اقتصادی را از نظر زمان بر مبنای پیش بینی استوار کرده است. پیش بینی در دو مرحله صورت می گیرد:

الف- پیش بینی جهت تقسیم درآمد به مصرف و پس انداز.

ب- پیش بینی جهت تقسیم پس انداز به سرمایه گذاری و کنز.

در مرحله اول در مورد این تصمیم می گیرد که چه مقدار از درآمد خود را برای مصرف حال از دست بدهد. پس از تعیین این مقدار، باقیمانده مصرف از درآمد پس انداز محسوب می شود، اگرچه

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

در آینده بازدهی دا شته یا ندا شته با شد. سطح درآمد و نیز میل به م صرف نیز در این مرحله نقش تعیین کننده ای دارند. در مرحله بعد فرد تصـمیم می گیرد، چه مقدار از پس انداز را برای کسـب بازدهی احتمالی در سـرمایه گذاری اختصـاص داده و چه مقدار را نزد خود نگهداری کند. در این مرحله، سـود نهایی سـرمایه و نیز نرخ بهره نقش اسـاسـی را به عهده دارد. از طرف دیگر چون پس انداز آن قسـمت از درآمد اسـت که خرج نمی شـود و از جریان درآمدی خارج می- گردد، یکی از مشـکلات مربوط به پس انداز، بازگرداندن آن به چرخه درآمد می باشـد. این امر از طریق پس انداز منفی عده ای که بیش از درآمد جاری خود خرج می کنند و یا سرمایه گذاری، قابل دستیابی است. یک فرد مسـلمان پس از کسـب درآمد قسـمتی از آن را جهت رفع نیازهای مصـرفی خود صـرف می‌نماید. بنابراین در مرحله اول تصـمیم می گیرد که چه مقدار از درآمد خود را اختصـاص به زمان حال بدهد. از آن جهت که این قسـمت از درآمد به آینده منتقل نمی‌شـود، لذا پس انداز محسـوب نمی‌گردد. البته در این مرحله، سطح درآمد و نیز میل نهایی او به مصرف که ناشی از عوامل برونزایی همچون سلیقه او می با شد موثر هستند. مقدار انفاقات و صدقات که نا شی از انگیزه های معنوی و اخروی او می باشد در این مرحله، مطرح است. در مرحله بعد او باید در مورد قسمت باقیمانده درآمد که به آینده منتقل شـده تصـمیم بگیرد. در واقع با توجه به عدم مشـروعیت اخذ بهره و نیز مطلوب نبود عدم به کارگیری آن در جریان اقتصاد، دو راه در پیش روی دارد:

الف- جهت کسب بازدهی معنوی و اخروی آن را قرض بدهد.

ب- به خاطر سود مشروع آن را از طریق مشارکت به سرمایه گذاری اختصاص دهد.

سـهم قرض از درآمد به پیش بینی فرد از نرخ سـود آینده و نیز سـلیقه او که ناشـی از کیفیت انگیزه های معنوی و اخروی وی می باشد، بستگی دارد. باید توجه داشت که از دیدگاه فرد مسلمان، قرض از آنجا که ده یا چندین برابر بازدهی معنوی و اخروی دارد، یک فعالیت تولیدی معنوی محسـوب می شـود. قرض گیرنده نیز اگر مبلغ وام را جهت تولید به کار گیرد، قرض را تبدیل پس انداز به سرمایه گذاری می داند، و اما اگر قرض از نوع مصرفی باشد، در شرایط کنونی به طور اغلب در جهت خرید کالای بادوام صرف می شود و این به معنای افزایش مخارج م صرفی (و نه م صرفی) می با شد. بنابراین قرض از دیدگاه قرض گیرنده، پس انداز از طریق تسویه تعهدات یا پرداخت دیون می با شد. از آن جا که موارد قرض معمولا کالاهای م صرفی بادوام (در قرض م صرفی) و یا کالاهای سـرمایه ای (در قرض تولیدی) می باشـد، می توان پیش بینی کرد که کارکرد این نهاد موجب افزایش پس انداز ملی نیز گردد. از مزایای قرض الحسنه به عنوان یک منبع پس انداز می توان موارد ذیل را برشمرد:

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

الف- تحقق نیافتن هیچ گونه نشتی در اقتصاد توسط قرض الحسنه (به دلیل معیار نیازمند بودن وام گیرنده و استفاده بی درنگ او).

ب- به جریان افتادن وجوه راکد.

ج- تاثیر قرض بر تثبیت اقتصادی از طریق تاثیر آن بر پس انداز ملی.

د- استفاده از انگیزه های معنوی جهت افزایش پس انداز (کمیجانی و هادوی نیا، ۱۳۷۷: ۲۴۴-۲۴۲).

۱۰-۵-اثر قرض الحسنه بر توزیع درآمد

اسلام برخلاف نظام سرمایه داری که علت اصلی مشکلات اقتصادی را محدود بودن منابع طبیعی از یک طرف و نیازهای متنوع انسان از طرف دیگر می داند، ریشه اساسی مشکلات مزبور را توزیع ناعادلانه و سهل انگاری در استفاده صحیح از منابع طبیعی می داند. به همین سبب، نظام اقتصادی اسلام به توزیع درآمد در تمامی مراحلش (قبل از تولید، بعد از تولید و توزیع مجدد) برای رفع این مشکلات اهمیت داده است (کمیجانی و هادوی نیا، ۱۳۷۷: ۲۴۴).

از آن جا که وام دهنده قسمتی از درآمد قابل تصرف خود را به این امر اختصاص می دهد، لذا می توان گفت که قرض بعد از تحقق توزیع درآمد، توسط مکانیسم بازار و نیز بعد از اجرای سیاست های مالی دولت که یکی از سیاست های توزیع مجدد درآمد می باشد، مطرح است. در مورد توجیه اقتصادی تاثیر قرض بر توزیع درآمد، می توان دو گونه نگرش را مطرح نمود. در نگرش خرد، می‌توان گفت که فرد در صورتی که در ابتدای دوره اول در جهت رفع نیاز ضروری خود اقدام به گرفتن وام نمی‌کرد، باید صبر می کرد و با پس انداز کردن در انتهای این دوره اقدام به برآورده کردن نیاز مصرفی خود می کرد. به همین سبب، در واقع بدون قرض، به اندازه یک دوره از مصرف او کاسته می شود. اما اگر قرض بگیرد قادر است از ابتدای همان دوره اول بر مصرف خود بیافزاید، اگرچه لازم است با اختصاص پس انداز خود، بازپرداخت وام را در انتهای دوره انجام دهد. بنابراین با نگرش خرد، قرض بر زمان مصرف او در طول زندگی اش می افزاید. اما در نگرش کلان باید به نوع سیستم قرض توجه نمود. از آنجا که صندوق تعاون قرض بین افرادی تشکیل می شود که دارای سطح درآمد یکسانی هستند، می توان انتظار داشت که اثر آن به صورت افقی می باشد. در واقع این سیستم باعث می شود، درآمدی که در هر دوره به طبقات کم درآمد اختصاص می یابد در اثر تبدیل به کالای بادوام در همان طبقه تثبیت شده و به طبقه دیگر منتقل نگردد. اما صندوق های تعاون قرض اثر طولی بر توزیع درآمد دارد، زیرا در این سیستم اغنیا قسمتی از مال خود را جدا کرده و به فقرا اختصاص می دهند. البته در صورت استمرار فعالیت این صندوق، جریان مداوم ثروت از اغنیا به نیازمندان قابل پیش بینی است. بنابراین در هر مقطع زمانی ملاحظه می شود که سهمی از درآمد

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

اغنیا در اختیار نیازمندان قرار دارد، اگرچه در مقطع بعد باید بازپرداخت شود. البته اگر چنین حالتی همراه کشش پذیری عرضه و قابلیت تولیدی آزاد در زمینه کالاهای ضروری باشد، اثرات مثبت در تحقق عدالت اجتماعی-اقتصادی دارد. در غیر این صورت، با بالا رفتن تقاضا برای این کالاها افزایش قیمت ها به وجود آمده و اثرات توزیعی قرض خنثی می گردد. با توجه به اهدافی که برای دولت اسلامی در زمینه عدالت اجتماعی تعیین گردیده است، دولت موظف به ایجاد چنین قابلیت هایی می باشد (کمیجانی و هادوی نیا، ۱۳۷۷: ۲۴۶-۲۴۵).

به طور کلی می‌توان گفت قرض‌الحسنه شاخص‌های یک توزیع مطلوب را دارا ست و می‌توان از آن به عنوان یک ابزار مناسب در توزیع درآمد برای جامعه اسلامی استفاده کرد؛ زیرا:

اولاً: قرض‌الحسنه برخلاف سیاست‌های توزیع مجدد دولتی، انگیزه‌های تلاش برای تولید بیشتر و رشد را از بین نمی‌برد (هادوی نیا، ۱۳۷۸: ۲۴۳). سیاست توزیع کمک هزینه‌های نقدی و کالایی در بین افراد فقیر می‌تواند در شرایطی که اشتغال کامل وجود داشته باشد باعث افزایش افراد غیر فعال و کاهش تعداد افراد فعال گردد (راهب، ۱۳۷۷: ۱۷۷). زیرا این‌گونه کمک‌ها به افراد کمک می‌کند که دست از کار بکشند و هزینه خود را به هزینه‌های دولت تحمیل نمایند. در حالی که در قرض فرد خود را ملزم به پرداخت آن پس از پایان دوره قرض می‌داند؛ بنابراین بر میزان فعالیت خود برای بازپرداخت قرض در پایان دوره می‌افزاید.

ثانیاً: قرض پس از اعمال ساز و کار قیمت‌ها در محدوده تولیدات مباح مطرح می شود و بنابراین مانع عملکرد این ابزار در اقتصاد جامعه نمی‌گردد.

ثالثاً: قرض‌الحسنه برخلاف مالیات‌ها سبب انتقال درآمد افراد به دولت نمی‌شود و تخصیص بهینه آن در جهت عدالت اجتماعی منوط به وجود برنامه‌های مناسب در چارچوب بودجه عمومی نیست. در واقع استفاده از قرض به جای کمک‌های بلاعوض و سرمایه‌گذاری‌های که توسط دولت انجام می شود، می‌تواند بستری مناسب برای بهره‌مندی از آثار مشارکت عمومی را فراهم آورد و به کاهش بار سنگین حضور دولت کمک کند. یکی از توجیهات حضور دولت در اقتصاد، تلاش در جهت حل نارسایی‌های ناشی از کارکرد بازار است اما ممکن است که حضور بخش دولتی با نارسایی‌هایی همراه باشد. سوءاستفاده گروه‌های دولتی، بروزنتایج بهینه دوم، رانت طلبی، بروز برخی مفاسد نظیر رشوه‌خواری، ناسازگاری اهداف با سیاست‌ها و ابزارهای مورد استفاده و حصول نتایج غیر قابل پیش‌بینی در اثر دخالت دولت، از جمله این نارسایی‌ها شمرده می‌شود که به عملکرد دولت و بودجه عمومی لطمه می‌زنند (دادگر، ۱۳۸۰: ۹۹-۹۸). پیاده سازی قرض‌الحسنه با برنامه‌های مدرن در اموری مشخص و با شرط‌های خاص می‌تواند زمینه مشارکت عمومی و کاهش آثار سوء مداخله دولت در اقتصاد را به همراه داشته باشد. اما به طور معمول قرض‌الحسنه با ریسک عدم بازپرداخت

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

همراه اســـت (دادگر، ۱۳۸۰: ۷۴). بنابراین با توجه به وظیفه دولت در نظارت بر فعالیت‌های بخش خصوصی جهت اجرای احکام و جلوگیری از انحراف از اهداف اقتصادی، دولت می تواند با دخالت در قرض‌الحسنه به عنوان یک نهاد ناظر و حامی حاضر باشد (میرمعزی، ۱۳۷۷: ۱۹۳).

رابعاً: در قرض‌الحســـنه توجه ویژه‌ای به توان اقتصــادی افراد جامعه شــده اســت و وظیفه تأمین نیازهای جمعی زندگی افراد به عهده مردم گذاشته شده است تا با استفاده از ابزار قرض به صورت تدریجی نسبت به رفع نیازهای هم و ایجاد توزیع مناسب‌تر درآمدها کمک کنند.

خامســاً: از آن جایی که «نیاز» به عنوان یکی از ارکان قرض‌الحســـنه مطرح اســـت، بنابراین در راستای ایجاد زندگی متناسب و تأمین نیازهای اساسی آحاد جامعه مناسب می‌باشد.

۱۰-۶-اثر قرض الحسنه بر بخش پولی اقتصاد

تاثیر قرض بر بخش پولی بنابر "معادله مقداری" و تعریف عرضه پول، از طریق بررسی اثر آن بر سه مولفه "پایه پولی"، "ضـــریب تکاثری پول" و "ســـرعت گردش پول" تعیین می شـــود (کمیجانی و هادوی نیا، ۱۳۷۷: ۲۴۶).

به قرض تورم تعلق نمی‌گیرد و در قراردادهای مالی قرض در بانک‌داری اســـلامی از هزینه‌های اداری وام و فعالیت‌های بانک چشـــم‌پوشـــی می‌کنند (اقبال، ۱۳۸۴: ۴۴۷). یعنی قرض گیرنده تنها موظف است مبلغ اسمی قرض که در ابتدای دوره دریافت کرده است را بازپرداخت نماید. شخص یا مؤسسه مالی که وجوهی را برای مدتی به کسی قرض‌الحسنه می‌دهند در واقع از هزینه فرصت پول خود صـــرف نظر می‌کنند. گیرنده قرض که در واقع فرد نیازمندی اســـت با خرید کالاها و خدمات مورد نیاز خود به هنگام دریافت قرض از مابه‌التفاوت قیمت کالاها و خدمات مزبور به دلیل رشـــد قیمت‌ها در دوره قرض برخوردار می‌گردد؛ زیرا در صورت نبود قرض باید با پس‌انداز کردن پول خود در انتهای دوره اقدام به خرید کالای مزبور می‌کرد که به دلیل وجود پدیده رشـــد قیمت‌ها متضـــرر می‌گردید. اما اکنون به دلیل استفاده از منابع قرض‌الحسنه منفعتی از محل رشد قیمت‌ها عاید وی شده است که در پایان دوره قرض مجبور به بازپرداخت آن نمی‌باشد.

قرض گیرنده هم‌چنین می‌تواند با دریافت مبلغ قرض و اقدام به خرید کالاها و خدمات در ابتدای دوره قرض از مابه‌التفاوت قیمت نقد و نسـیه نیز بهره‌مند گردد (موسـویان، ۱۳۸۸: ۴۵). زیرا در صورت نبود قرض، با توجه به ضروری بودن کالای مزبور برای وی، ناچار بود کالاها و خدمات را به صورت نسیه به قیمتی بالاتر بخرد که با دریافت قرض چنین اتفاقی نیفتاده است.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

۱۰-۷-اثر قرض الحسنه بر سرمایه انسانی

سرمایه انسانی از جمله زمینه‌های مهمی است که اقدامات عمومی در آن می‌تواند منجر به تفاوت بزرگ در توزیع درآمدها شود. بازدهی اجتماعی این کار بسیار بالاست و سرمایه‌گذاری در زمینه آن به افزایش بهره‌وری نیروی کار، و به تبع آن بالا رفتن درآمد ملی و کاهش نابرابری توزیع درآمد منجر می‌شود (ابریشمی، ۱۳۷۵: ۲۵۵). سرمایه‌گذاری در انسان ظرفیت‌های کسب درآمد انسان در آینده را افزایش می‌دهد (بختیاری، ۱۳۸۲: ۶۲). تحقیقات متعدد نشان می‌دهد که افراد تحصیل کرده نسبت به کسانی که از تحصیلات کم‌تری برخوردارند. در طول سال ساعات بیشتری را به کار مشغولند و از درآمدها و امکانات بیشتری برخوردارند هم‌چنین می‌توان از مطالعات انجام گرفته چنین نتیجه گرفت که ارتباطی مستقیم بین سرمایه انسانی اعضای خانوار و تحرک اقتصادی خانوار برقرار است. هر چه سطح سواد و تخصص اعضای خانوار بالاتر باشد، تحرک اقتصادی خانوار بیش‌تر است و خانوار از احتمال ارتقای موقعیت درآمدی بالاتری برخوردار است (نیلی، ۱۳۷۶: ۱۴۷). اسلام نیز در زمینه تحقق عدالت اجتماعی و توسعه پایدار توجه ویژه‌ای به تشویق علم و فضیلت عالم و اهمیت دادن به نقش سرمایه انسانی از خود نشان داده است (بختیاری، ۱۳۸۲: ۸۷).

نقشی که در این جا می‌توان برای قرض‌الحسنه در نظر گرفت، استفاده از قرض‌الحسنه در زمینه پرداخت وام‌های بدون بهره و یا با کارمزد پایین برای دانشجویان و کسانی است که مایلند دوره‌های مختلف آموزشی را بگذرانند اما توانایی مالی استفاده از آن را ندارند. این افراد می‌توانند با بهره‌مندی از وجوه قرض‌الحسنه در دوران تحصیل و استفاده از آن، پس از اتمام دوران تحصیلات خود و یافتن شغل و یا ارتقای شغل، نسبت به بازپرداخت آن اقدام کنند. بنابراین قرض‌الحسنه به عنوان عاملی که می‌تواند در دوره‌ای از زمان ظرفیت کسب درآمد افراد خانواده‌ها را دست خوش تغییر قرار دهد و تحرک اقتصادی خانوار را افزایش دهد، می‌تواند در بهبود توزیع درآمد مؤثر باشد. البته سرمایه انسانی حتی اگر به صورت عادلانه‌ای در میان تمام جمعیت پخش شده باشد، اما ثروت‌های طبیعی و مادی در دست تعداد محدودی جمع باشد، درآمد به طور کلی نابرابر توزیع خواهد شد و توسعه انسانی چندان موفق نخواهد بود.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

۱۰-۸-اثر قرض الحسنه بر اشتغال

مطالعات نشان می‌دهد که بازارهای سرمایه به خصوص در کشورهای در حال توسعه، به خوبی عمل نمی‌کنند. به خصوص گروه‌های کم درآمد که در برابر رویدادهای غیر منتظره از همه آسیب پذیرترند و کم‌ترین دسترسی را به بازار اعتبارات دارند (گریفین و مک کنلی، ۱۳۷۷: ۱۷۳). از سوی دیگر بررسی‌ها نشان می‌دهند که گاهی اعتبارهای مالی نظیر تأمین سرمایه در گردش فعالان اقتصادی ـــ به ویژه کشاورزان و تولیدکنندگان صنایع دستی ـــ به افزایش حجم تولید و رشد درآمدها کمک شایانی در جهت افزایش قدرت تأمین مالی به موقع دیون و تأمین مواد اولیه و مانند آن‌ها می‌توانند داشته باشند.

صندوق‌های قرض‌الحسنه تولیدی در جهت ایجاد اشتغال و بالا رفتن تولید اهمیت بسیار دارند. در واقع چنین ابزاری می‌تواند سبب استفاده از انگیزه‌های معنوی و اخروی در کاهش بیکاری و نیز افزایش تولید شود (هادوی نیا، ۱۳۷۸: ۲۴۲). این صندوق ها می‌توانند در جهت تأمین سرمایه‌های اولیه تولید و تجارت ـ البته امور تولیدی کوچک ـ و تأمین سرمایه در گردش و هم‌چنین قرض دادن ابزار تولید به تولیدکنندگان کوچک، فعالیت داشته باشند و در ایجاد و تداوم اشتغال مؤثر باشد. ضمناً این قبیل وام‌ها عمدتاً با افزایش نسبت افراد فعال به غیر فعال، به تعداد دریافت‌کنندگان درآمد می‌افزاید.

۱۰-۹-اثر قرض الحسنه بر هزینه های تولید

استفاده از قرض الحسنه برای تأمین مالی، چه در سیستم بانکداری اسلامی و چه به صورت شخصی توسط خود افراد، زمانی صورت می گیرد که فرد وام گیرنده توانایی بازپرداخت سود را ندارد؛ بنابراین آنچه در مورد کاهش هزینه های تولید گفته شد تنها به واحدهای کوچک تولیدی که امکان بازپرداخت سود را ندارند و یا افرادی از گروه های پایین درآمدی که قصد احداث واحدهای تولیدی کوچک و یا متوسط را دارند تعلق می گیرد. پس استفاده از وام های قرض الحسنه برای این دسته از تولیدکنندگان به دو صورت بر توزیع درآمد مؤثر است: اولاً: با توجه به افزایش قدرت رقابت از جهت مقدار تولید و قیمت فروش و افزایش انعطاف پذیری واحدهای تولیدی مذکور، امکان حضور، بقا و تداوم این تولیدکنندگان در عرصه اقتصاد واقعی افزایش می یابد. بنابراین با تداوم جریان درآمدی این بنگاه ها و کسب سود توسط آن ها با توجه به این که تولیدکنندگان مذکور را عموماً گروه های پایین درآمدی تشکیل می دهند، توزیع درآمد تدریجا بهبود می یابد. ثانیاً: با تثبیت سود حاصل از فعالیت های اقتصادی در بین گروه های پایین درآمدی که قبلاً به صورت نرخ بهره به صاحبان سرمایه ها و پس اندازها تعلق می گرفت، توزیع درآمد در میان این افراد بهبود می یابد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

کاهش هزینه، افزایش دلیل سرمایه گذاری و افزایش تولید را در بر دارد. در واقع آن دسته از گروه هایی که قبلاً به بالا بردن هزینه های تولید و عدم د ستر سی به منابع تأمین مالی ارزان امکان تولید و سرمایه گذاری را ندا شتند حال با ا ستفاده از منابع قرض الح سننه به تولید روی می آورند، در نتیجه استفاده از قرض الحسنه در تأمین مالی این بنگاه ها به افزایش تولید می- انجامد. اثر اقت صادی دیگر افزایش سرمایه گذاری که در حقیقت بر افزایش تولید پی شی دارد، افزایش ا شتغال نهاده های تولیدی است. در پین افزایش تقاضای سرمایه گذاری، زمینه برای فعال شدن دیگر منابع تولید مثل زمین، مواد اولیه، نیروی انسانی و ... که بدون استفاده باقی مانده بودند، فراهم می آید.

جمع بندی و نتیجه گیری

۱- سرمایه و نحوه تامین آن یکی از مباحث راهبردی در اقتصاد هر کشور محسوب می شود و یکی از راه های تامین مالی تبدیل به اوراق بهادار کردن دارایی ها ست. در نظام بانکداری ا سلامی به دلایل شرعی و قانونی استفاده از اوراق قرضه ممنوع می با شد، بنابراین باید جایگزین هایی برای آن یافت. در این زمینه مطالعات زیادی انجام شده که این مطالعات نهایتا منجر به ابداع ابزارهایی نظیر اوراق قرض الحسنه، اوراق وقف، اوراق سلف، اوراق مرابحه، اوراق اجاره به شرط تملیک، اوراق استصناع (سفارش ساخت)، اوراق اجاره، اوراق مشارکت، اوراق مضاربه، اوراق مشارکت کاهنده، اوراق مساقات و اوراق مزارعه شده است.

۲- اوراق قرض الحسنه هم از جمله ابزارهای جدید بانکداری ا سلامی ا ست که با توجه به اثرات اقت صادی و مزایایی که برای آن قابل طرح ا ست، می تواند در آینده توجهات ب سیاری را معطوف به خود نماید.

۳- از یک سو با توجه به شرایط اقت صادی موجود در ک شور که منابع مالی کافی برای تکافوی متقاضیان تسهیلات قرض الحسنه وجود ندارد و از سوی دیگر گسترش و تعمیق فرهنگ قرض الحسنه در کشور و این که احیای آن امری مهم برای نظام بانکداری ا سلامی محسوب می شود؛ لذا باید جهت رفع مشکل کمبود نقدینگی چاره ای اندیشید. به نظر می رسد روند فعلی بانک های قرض الحسنه هم در تجهیز و تخصیص منابع، روندی معیوب با شد. ابداع ابزارهای نوین تامین مالی اسلامی (صکوک) که بتواند حرکت نظام بانکداری کشور را بیش از پیش به سمت تحقق نظام بانکداری آرمانی که همان بانکداری بدون رباست، پیش ببرد، یکی از راهکارهای اساسی به شمار می‌رود. ابزارهای جدید و متنوع می تواند سلایق مختلف را پوشش داده و امکان تجهیز بیش تر منابع را از طریق مشارکت آحاد جامعه اسلامی در امر نیک قرض الحسنه فراهم آورد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

۴- اثرات مثبت قرض الحسنه بر متغیرهای مهم اقتصادی که این اثرات قابل تعمیم برای اوراق قرض الحسنه نیز می باشد، بسیار حائز اهمیت است که به اختصار به برخی نتایج اشاره می شود.

۵- با توجه به اینکه گروهی از اغنیا بخشی از درآمدشان را به امر قرض الحسنه اختصاص می‌دهند، لذا با کاهش عمودی فاصله طبقاتی موجبات انتقال درآمد به طبقه کم درآمد فراهم خواهد شد.

۶- نهاد قرض الحسنه از طریق انتقال هزینه فرصت استفاده از وجوه از طبقات ثروتمند به سطوح پایین درآمدی موجب بهبود توزیع درآمدها در جامعه شده و از این طریق می تواند در جهت تثبیت درآمدها بین نیازمندان و عدم تمرکز ثروت میان عده ای اندک در جامعه تاثیر بسزایی داشته باشد.

۷- با توجه به این مسئله که ضروری بودن مورد تعلق قرض الحسنه یکی از ارکان این نهاد است، لذا ایجاد امنیت اقتصادی در زمان وقوع حوادث را نیز از آثار نهاد قرض الحسنه می توان برشمرد که ما از آن با عنوان تامین اجتماعی یاد می کنیم.

۸- تسهیلات بدون بهره و یا با کارمزد پایین قرض الحسنه می تواند نقش موثری در ارتقای سطح دانش افرادی که راهی بازار کار هستند ایفا کند. سرمایه گذاری در زمینه مهارت افزایی و ارتقای سطح بهره وری نیروی کار موجب افزایش سرمایه انسانی خواهد شد.

۹- نقدینگی موجود در صندوق های قرض الحسنه و یا تسهیلات قرض الحسنه با توجه به تامین سرمایه در گردش لازم برای تولیدکنندگان (خصوصا تولیدکنندگان کوچک) نقش موثری در ایجاد و تداوم اشتغال در سطح جامعه خواهد داشت. این اشتغال زایی برای گروه های کم درآمد و آسیب پذیرتر که از لحاظ دسترسی به اعتبارات با مشکلات جدی موجه اند، چشمگیرتر خواهد بود و افزایش حجم تولید و رشد درآمد آنان را به دنبال خواهد داشت.

۱۰- در سیستم بانکداری اسلامی استفاده از تسهیلات قرض الحسنه که سودی به آن تعلق نمی گیرد برای واحدهای تولیدی کوچک به منزله کاهش هزینه های تولید می باشد. این کاهش در هزینه های تولید همچنین منجر به افزایش رقابت پذیری واحدهای تولیدی مذکور نیز خواهد شد.

۱۱- در مقام مقایسه اوراق قرض الحسنه با سایر اوراق، می توان مزایایی از جمله شفافیت و هماهنگی با ماهیت قرض الحسنه، اجتناب از ربا، فقر زدایی و تامین مالی پروژه های کلان و عمومی عام المنفعه را برای آن برشمرد.

۱۲- اگر اوراق قرض الحسنه با سپرده های قرض الحسنه مورد مقایسه واقع شود، نیز نسبت به آن از مزایایی از جمله قابلیت انعطاف، قدرت نقدینگی، استفاده از آن به عنوان وثیقه، مدیریت

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

ریسک، داشتن جنبه بین المللی، کمک به ترویج قرض الحسنه، تسریع در جمع آوری وجوه و تجمیع وجوه برخوردار است.

پیشنهادهات

با توجه به این که نتایج پژوهش حاکی از مزایا و آثار مثبت اجتماعی و اقتصادی اوراق قرض الحسنه می باشد، لذا توصیه های سیاستی ذیل جهت به کارگیری صحیح این نهاد و ترویج بیش از پیش آن قابل ارائه است:

۱- بسترهای لازم جهت به کارگیری اوراق قرض الحسنه به عنوان ابزار جذب نقدینگی مبتنی بر قانون عملیات بانکداری بدون ربا فراهم گردد.

۲- عدم وجود یک نهاد مستقل به عنوان متولی اصلی قرض الحسنه در کشور و عدم سنخیت فعالیت های سودآور بانکی با ذات نهاد قرض الحسنه که موجب عدم اعتماد کامل مردم به بانک ها جهت سپرده گذاری قرض الحسنه نیز شده است، از جمله موانع پیش رو جهت توسعه فرهنگ قرض الحسنه در کشور می باشد که می توان جهت رفع این مشکل، با توجه به سابقه نهادهای متولی امر قرض الحسنه در کشور، یکی را به عنوان متولی اصلی برگزید و سایرین یا به عنوان زیرمجموعه فعالیت کنند و یا به طور کلی در امر قرض الحسنه فعالیتی نداشته باشند. انتشار اوراق قرض الحسنه را هم باید با سازوکاری دقیق و قانونی به این متولی اصلی سپرد.

۳- پیشنهاد می شود جهت استقبال آحاد مردم از اوراق قرض الحسنه، بستر فرهنگی مناسب آن با تبیین آثار اجتماعی، اقتصادی و معنوی قرض الحسنه از طریق رسانه ها فراهم شود.

۴- نامتناسب بودن بعضی از ابزارهای به کار گرفته شده با ماهیت قرض الحسنه در تشکیلات کنونی مرتبط با قرض الحسنه، ما را باید متوجه استفاده از ابزارهای جایگزینی کند که این ابزارها کارآمدی لازم را از جهت کیفیت و کمیت فراهم آوری منابع و تخصیص بهینه آن ها را بر اساس ارکان اصلی قرض الحسنه دارا باشد.

۵- با توجه به ماهیت نهاد قرض الحسنه و مقتضیات آن بایستی در تشکیلات و نهادهای مرتبط با قرض الحسنه در کشور، تحولی اساسی صورت گرفته و اندیشمندان بانکداری اسلامی به دنبال طراحی ابزارهای جایگزینی باشند که قابلیت های لازم جهت تامین و تخصیص بهینه منابع قرض‌الحسنه را داشته باشد.

۶- از آن جا که اوراق قرض الحسنه دارای مزایای و آثار متعدد اجتماعی و اقتصادی می‌باشد؛ انتظار می رود بتوان از طریق بسترسازی مناسب فرهنگی و تبیین آثار مذکور توسط رسانه‌ها، زمینه استقبال گسترده مردم از این ابزار مالی اسلامی را فراهم آورد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

منابع و مآخذ

ابریشمی، حمید (۱۳۷۵)، اقتصاد ایران (چاپ اول)، تهران: علمی و فرهنگی.

اقبال، منوّر (۱۳۸۴)، «بانکداری ا سلامی» درس‌هایی در اقت صاد ا سلامی (چاپ اول)، ترجمه: مجید حبیبیان نقیبی، قم: دانشگاه مفید.

بختیاری، صادق (۱۳۸۲)، تحلیلی از توزیع درآمد با ا ستفاده از روش پارامتریک (چاپ اول)، تهران: معاونت امور اقتصادی وزارت امور اقتصادی و دارایی.

بیدار، محمد، (۱۳۹۱)، بررسی کارمزد قرض الحسنه و شیوه های محاسبه آن در بانکداری اسلامی، معرفت اقتصاد اسلامی، سال۴، شماره۱، پائیز و زمستان۱۳۹۱.

پهلوان، حمید و رضـــوی، ســـید روح الله (۱۳۸۶)، اوراق صـــکوک: تعریف، انواع و ســـاختار، تهران: مدیریت پژوهش توسعه و مطالعات اسلامی سازمان بورس اوراق بهادار.

جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۵)، تسنیم، قم: نشر اسراء.

حبیبیان نقیبی، مجید، (۱۳۸۱)، قرض الحسنه و راهبردهای توسعه اقتصادی، نامه مفید، شماره۳۱، صص ۱۵۰-۱۲۳.

دادگر، یدالله (۱۳۸۰)، اقتصاد بخش عمومی (چاپ اول)، قم: دانشگاه مفید.

راغب ا صفهانی، ابوالقا سم الحـ سین بن محمد (۱۴۱۲)، مفردات قرآن، بیروت: دارالقلم.راهب، مهدی (۱۳۷۷)، تأمین اجتماعی (چاپ پنجم)، مشهد: دانشگاه امام رضا(ع).

طبرسی، مقتل بن الحسن (۱۳۷۲)، مجمع البیان، تهران: ناصرخسرو.

عرب مازار، عباس و کیقبادی، ســـعید (۱۳۸۵)، جایگاه قرض الحســـنه در نظام بانکی ایران، اقتصـــاد اسلامی، سال۶، شماره۲۲، تابستان۱۳۸۵، ص ۳۶-۱۳.

فرجی، شهرزاد و وا شقانی فراهانی، سمانه، (۱۳۹۰)، ابزارهای نوین تامین مالی (کاربرد اوراق قرض الحسنه، مرابحه، اجاره و استصناع (سفارش ساخت) در سیستم بانکی). قابل دسترس از: http://www.banksepah.ir/upload/modules/articles/pdfs/73.pdf

قرشی، علی اکبر (۱۳۷۱)، قاموس قرآن، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

کمیجانی، اکبر و هادوی نیا، علی اصغر، (۱۳۷۷)، درآمدی بر جایگاه قرض الحسنه در اسلام و اثرات اقتصادی آن، نامه مفید، سال۴، شماره۱۴، صص ۲۵۴-۲۳.

گریفین، کیت و مک کنلی، تری (۱۳۷۷)، توســـعه انســـانی (دیدگاه و راهبرد) (چاپ اول)، ترجمه: غلام رضا خواجه پور، تهران: وداد.

گلستانی، مهدی، (۱۳۸۹)، اوراق (صکوک) اجاره ابزاری نوین برای تامین مالی شرکت های لیزینگ، مجله اقتصادی - ماهنامه بررسی مسائل و سیاست های اقتصادی، سال۱۰، شماره های ۹ و۱۰، صص ۵۴-۳۷.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]

محقق نیا، محمد جواد (۱۳۸۸)، بررسی جایگاه قرض الحسنه در نظام بانکی جمهوری اسلامی ایران، معرفت اقتصاد اسلامی، سال۱، شماره۱، پائیز و زمستان۱۳۸۸، ص ۱۶۲-۱۴۱.

موسویان، سید عباس (۱۳۸۶الف)، ابزار های مالی اسلامی، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

موسویان، سیدعباس، (۱۳۸۸ب)، صکوک مرابحه ابزار مالی مناسب برای بازار پول و سرمایه اسلامی، دوفصلنامه علمی پژوهشی جستارهای اقتصادی، سال۶، شماره۱۱، صص ۳۱-۹.

میرمعزی، سیدحسین، (۱۳۷۷)، ترسیم نظام اقتصادی اسلام براساس مکتب اقتصادی آن از دیدگاه امام خمینی، مجله نامه مفید، ش۱۴، صص ۲۱۸-۱۸۵.

نجفی، محمدحسن (۱۳۹۴)، جواهرالکلام، تهران: دارالکتب الاسلامیّه.

نیلی، مسعود (۱۳۷۶)، اقتصاد ایران (چاپ اول)، تهران: مؤسسه عالی پژوهش در برنامه ریزی و توسعه.

هادوی نیا، علی اصغر (۱۳۷۸)، قرض الحسنه و آثار اقتصادی آن، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

هادوی نیا، علی اصغر، (۱۳۸۰)، اوراق قرض الحسنه، اقتصاد اسلامی، سال۱، شماره۴، صص ۱۰۴-۸۳.

یزدانی، مریم، (۱۳۹۰)، قرض الحسنه و نقش آن در رفع نیازهای اجتماعی و اقتصادی، مجله اقتصادی (ماهنامه بررسی و مسائل و سیاست های اقتصادی)، سال۱۱، شماره۵و۶، صص۴۰-۲۹.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-11-28]